

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

КОБЗЄВА Тетяна Анатоліївна - старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки юридичного факультету Сумського державного університету, кандидат юридичних наук

УДК 342.5(477)

В статті для досягнення цели дослідження проаналізовані основні положення ряду нормативно-правових актів і наукових взглядов учених по данному вопросу. Исследованы теоретические подходы к определению таких ключевых понятий как «субъект» и «субъект правоотношений». С учетом конструктивного анализа действующего законодательства сформулировано авторское видение классификации субъектов управления финансовой системой Украины, которые предложено разделить на: общегосударственные, субъекты управления финансовой системой на местах, а также отдельная группа, куда входят суды, правоохранительные и контролирующие органы.

Ключові слова: суб'єкт, правоздатність, дієздатність, суб'єкт правовідносин, класифікація, фінансова система.

Постановка проблеми

Здійснення будь-яких функцій держави неможливо поза діяльністю з мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих коштів, що здійснюється в межах фінансової системи. При цьому ефективність здійснення вищенаведеної діяльності залежить від того, наскільки ефективно відбувається управління фінансовою системою, під час чого виникають, розвиваються, видозмінюються та припиняються відповідні правовідносини. Однією із основоположних складових будь-яких правовідносин, у тому числі й тих, що пов'язані із здійснен-

ням управління фінансовою системою виступають їх суб'єкти. Поза діяльністю уповноважених чинним національним законодавством суб'єктів управління фінансовою системою неможливе виникнення зазначених правовідносин, а отже, й належне виконання будь-яких державних функцій. Як справедливо наголошують із приводу вищенаведеного в науково-правових колах, забезпечення реалізації внутрішніх, а також зовнішніх функцій держави неможливо без використання фінансових ресурсів.

Стан дослідження

Окремим аспектам дослідження проблеми класифікації суб'єктів управління фінансовою системою приділяли увагу у своїх наукових дослідженнях такі вчені: Е. Олейніков, А. Сухоруков, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Предборський, Т.В. Сараскіна, О. Кириченко, О. Криклій, Ю. Масленчиков, В. Міщенко, А. Примостка та інші. Проте, зважаючи на постійне оновлення національного законодавства, що регламентує діяльність зазначених вище суб'єктів, а також на складний і багатоаспектний характер такої правової категорії, як фінансова система, актуальним є визначення сутності суб'єктів, які здійснюють управління нею та вироблення критеріїв їх наукової класифікації

Саме тому **метою статті** є: визначення практично значимих критеріїв класифіка-

ції суб'єктів управління фінансовою системою України.

Виклад основного матеріалу

Задля виконання поставленого вище наукового завдання, перш за все необхідно уточнити сутність та зміст такої категорії, як суб'єкт. Використовуючи семантичний аналіз, необхідно навести позицію авторського колективу великого тлумачного словника сучасної української мови, на думку якого, поняття "суб'єкт" можна розкрити як: істоту, що здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; особу (групу осіб), організацію тощо, яким належить активна роль у певному процесі, акті; особу чи організацію як носіїв певних прав та обов'язків; людину як носія певних фізичних і психічних якостей; людину як об'єкт дослідження; людину, особу тощо [1, с.1408-1409]. У контексті вищенаведеного слід зазначити, що зазначене сприйняття досліджуваного поняття пройшло значний історичний шлях і в різні часи історії людства існували й різні підходи до розкриття його змісту.

Розкриваючи сутність поняття "суб'єкт" з юридичної точки зору, слід звернути увагу на той факт, що в науково-правових колах у цьому контексті оперують двома термінами "суб'єкт права" та "суб'єкт правовідносин", які, на перший погляд, є хоча й схожими категоріями, але все ж таки мають і багато відмінностей. Головна відмінність наведених вище понять полягає в тому, що суб'єкт права права в конкретному випадку може й не бути учасником правовідносин і має лише потенційну можливість вступати в них, для чого він наділяється об'єктивним правом відповідною правосуб'єктністю [2, с.111]. Таким чином, говорячи про суб'єктів управління фінансовою системою, ми маємо на увазі суб'єктів правовідносин (реальних їх учасників), а не суб'єктів права. Наведемо основні підходи щодо сприйняття поняття "суб'єкти правовідносин", які зустрічаються в науково-правових колах.

На думку О. Ф. Скакун, суб'єкти правовідносин – це індивідуальні або колективні суб'єкти права, які використовують

свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, повноважень, а також юридичної відповідальності. Щоб стати суб'єктом правовідносин, наголошує вчена, потрібно вже бути суб'єктом права [3, с.519]. Також слід погодитися із позицією О.І. Харитонові, на думку якої, суб'єкт правовідносин – це володілець конкретного права, який знаходиться в правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких нормами законодавства покладаються обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи [4, с.101].

Говорячи про таку необхідну умову набуття особою статусу суб'єкта права й у подальшому суб'єкта правовідносин у сфері управління фінансовою системою, як володіння правосуб'єктністю, слід зазначити, що остання буває декількох видів. Так, поперше, загальна правосуб'єктність означає здатність особи бути учасником правовідносин взагалі. Галузева правосуб'єктність є її другим видом і становить здатність особи бути учасником правовідносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права. Наприкінці, сутність спеціальної правосуб'єктності полягає у здатності суб'єкта бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права [5, с. 50]. У контексті вищенаведеного зауважимо, що з огляду на те, що правовідносини пов'язані із управлінням фінансовою системою мають специфічний характер і регулюються конкретною галуззю права – фінансовим правом, їх суб'єкти повинні бути наділені спеціальною правосуб'єктністю. Зазначимо, що свій вираз спеціальна правосуб'єктність знаходить через компетенцію відповідного суб'єкта. При цьому слід звернути увагу на те, що компетенцією наділяються органи державної влади, які в більшості випадків і виступають суб'єктами управління фінансовою системою. Отже, характеризуючи державні органи як суб'єктів управління фінансовою системою, необхідно враховувати обсяг їхньої компетенції в цій сфері, що включає в себе такі складові, як повноваження, предмет відання і юридичну відповідальність.

Більше того, розглядаючи право-

суб'єктність як необхідну умову набуття відповідною особою статусу суб'єкта управління фінансовою системою, слід зазначити, що дане поняття в юридичній науці є узагальнюючим й одночасно включає в себе такі складові, як правоздатність і дієздатність. Коротко охарактеризуємо зазначені вище складові. Так, своє законодавче закріплення право та дієздатність отримали в положеннях Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року, відповідно до якого вони можуть визнаватися за фізичними й юридичними особами. При цьому правоздатність належить будь-якій фізичній особі, як здатність мати цивільні права й обов'язки [6]. Як цілком слушно зауважує О. Ф. Скакун, правоздатність – це природна властивість, що виникає з народження і є своєрідним “правом на право”, яке не може реалізуватися поза відповідною поведінкою його власника. Правоздатність слугує передумовою наділення особи правом і має стабільність, незмінність і не залежить від вікових й особистих якостей людини [3, с. 522]. Слід звернути увагу на те, що на відміну від правоздатності фізичної особи, яка має загальний характер, правоздатність юридичної особи є спеціальною, що знаходить свій прояв шляхом її закріплення у відповідних статутах і законодавчих актах [3, с. 527].

У свою чергу, дієздатність є передбаченою нормами права здатністю особи самостійно, своїми усвідомленими діями, здійснювати (використовувати та виконувати) суб'єктивні права й юридичні обов'язки [3, с.521]. Так само як і правоздатність, дієздатність слід розглядати з урахуванням її поділу на ту, що належить фізичній особі, а також ту, що визнається за особою юридичною. У ст. 30 Цивільного кодексу України встановлено, що дієздатність визнається за фізичною особою, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними та полягає в її здатності своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [6].

На відміну від фізичної особи, юридич-

на особа має лише загальну дієздатність, значення якої полягає в тому, що така особа відповідно до ст. 92 Цивільного кодексу України набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом. При цьому у випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно та розумно й не перевищувати своїх повноважень [6].

Таким чином, набуття особою статусу суб'єкта правовідносин, пов'язаних із здійсненням управління фінансовою системою стає можливим увипадку, якщо вона відповідно до чинного національного законодавства України наділена повним обсягом правосуб'єктності, що включає в себе правоздатність і дієздатність фізичної або юридичної особи, особливості набуття й обсягу яких визначені на нормативно-правовому рівні. При цьому передбачається не тільки володіння правосуб'єктністю, а й активна її реалізація в межах конкретно визначених правовідносин (у нашому випадку з управління фінансовою системою), що буде відрізняти суб'єкта права від суб'єкта правовідносин. Отже, можна дійти до висновку стосовно того, що під суб'єктами управління фінансовою системою слід розуміти органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації (не залежно від форм власності), та фізичних осіб, діяльність яких відповідно до чинного національного законодавства пов'язана із реалізацією законних прав і виконанням покладених на них обов'язків у сфері мобілізації, розподілу, використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, здійсненням контролю в зазначеній сфері, що відбувається в межах бюджетної та кредитної систем, загальнообов'язкового державного страхування, а також фінансів підприємств.

З'ясувавши сутність і зміст поняття "суб'єкти управління фінансовою системою", стає можливим перейти до вирішення наступного наукового завдання – їх класифікації. Як цілком слушно зауважують у науково-правових колах, що в результаті класифікації відбувається приріст знань про досліджуваний об'єкт або накопичені знання створюють певну систему, що дозволяє більш чітко відобразити його особливості [7, с. 258]. У філософії поняття "класифікація" використовується для позначення засобу або процесу розбиття множини (класу) об'єктів на підмножини (підкласи) за певними ознаками. У науковій класифікації властивості об'єкта поставлені у функціональний зв'язок з його положенням у відповідній системі. Слід зазначити, що класифікація (типологія) може бути здійснена за різними ознаками (підставами), тобто так званими критеріями класифікації, під якими в науково-правових колах розуміють певні риси й особливості того чи іншого об'єкта (суб'єкта), на підставі яких можливе його об'єднання в певні класифікаційні групи, визначення як спільних, так і відмінних ознак кожної з них [8, с. 275]. Іншими словами підставою для класифікації обирають ознаки, суттєві для явища, що класифікується [7, с. 258]. Таким чином, здійснюючи класифікацію суб'єктів управління фінансовою системою, необхідним є визначення їх специфічних рис, їх найголовніших характеризуючих ознак, що виокремлюють їх як від суб'єктів інших правовідносин взагалі, так і визначають їх місце в досліджуваній системі зокрема.

Так, з урахуванням того, що, як ми зазначали вище, суб'єкти управління фінансовою системою є суб'єктами таких правовідносин, то до них, з урахуванням деяких застережень, можна використати й загальнотеоретичну класифікацію останніх. Зокрема, у своєму навчальному посібнику "Теорія держави і права" О. Ф. Скакун суб'єктів правовідносин класифікує на: 1) індивідуальні суб'єкти (фізичні особи): громадяни, тобто індивіди, що мають громадянство даної країни; іноземні громадяни; особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпа-

триди); 2) колективні суб'єкти (юридичні особи): державні органи, організації, установи, підприємства; органи місцевого самоврядування; комерційні організації (акціонерні товариства, приватні фірми – вітчизняні, іноземні, міжнародні); громадські об'єднання (партії, профспілкові організації тощо); релігійні організації; 3) держава та її структурні одиниці; держава; державні утворення; адміністративно-територіальні одиниці. 4) соціальні спільності – народ, нація, етнічні групи, громадяни виборчого округу, територіальна громада тощо [3, с. 520]. З огляду на вищеведене зауважимо, що обрані критерії класифікації підходять нам лише в частині поділу суб'єктів правовідносин на індивідуальні та колективні. При цьому, враховуючи положення чинного національного законодавства, а також специфіку правовідносин з управління фінансовою системою, деякі з наведених вище суб'єктами не можуть набути статусу досліджуваних нами суб'єктів (наприклад релігійні організації).

Авторський колектив підручника "Адміністративне право України", розглядаючи сутність суб'єктів адміністративного права наводить дещо схожу за зазначену вище класифікацію. Зокрема, на думку вчених, слід розрізняти три види суб'єктів адміністративного права: 1) фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; 2) юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій); 3) колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права, певними правами й обов'язками, структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [9, с. 347]. Більше того, враховуючи те, що суб'єкти управління фінансовою системою є одночасно й суб'єктами фінансових правовідносин, не-

обхідним є визначення класифікації останніх. Так, авторський колектив підручника "Фінансове право" наводить традиційну класифікацію суб'єктів фінансових правовідносин. Серед наведених суб'єктів науковці виділяють адміністративно-територіальні утворення, до яких вони відносять державу, що виступає в особі уповноважених органів (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, уповноважені міністерства тощо), адміністративно-територіальні одиниці. Окрім вищенаведеного, виокремлюються колективні суб'єкти – органи державної влади й управління, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування, підприємства установи різних форм власності, громадські організації. До індивідуальних суб'єктів віднесено фізичних осіб – громадян, іноземців, осіб без громадянства, права й обов'язки яких більшою мірою пов'язані зі сплатою податків та неподаткових платежів [4, с. 48-49]. Із приводу вищенаведеного слід зазначити, що під час здійснення управління фінансовою системою може виникати необхідність захисту, поновлення порушених або оспорюваних прав, свобод та інтересів суб'єктів таких правовідносин. При цьому одним з найефективніших засобів вищенаведеного захисту є гарантована Конституцією України можливість зацікавлених осіб звернутися до суду, який, приймаючи відповідні судові рішення, також впливає як на правовий статус інших суб'єктів, так і на здійснення управління фінансовою системою взагалі. Отже, можна стверджувати, що судові органи мають пряме відношення до процесів управління фінансовою системою. Більше того, особа, чий права, свободи й інтереси було порушено під час здійснення управління фінансовою системою, окрім судових органів може звернутися й до інших правоохоронних і контролюючих органів, які в такому випадку будуть також набувати статусу суб'єктів управління зазначеною системою, оскільки своїми рішеннями та діями вони можуть впливати на стан таких суспільних правовідносин.

Висновок

Таким чином, суб'єктів управління фінансовою системою можна класифікувати на: 1) загальнодержавні суб'єкти: вищі органи влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України), міністерства й інші центральні органи виконавчої влади; 2) суб'єкти, до компетенції яких віднесено захист, поновлення та недопущення порушення законних прав, свобод та інтересів у сфері управління фінансовою системою: суди, правоохоронні та контролюючі органи; 3) суб'єкти управління фінансовою системою на місцях: місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; юридичні особи: державні та недержавні підприємства, установи, організації; індивідуальні суб'єкти: громадяни України, іноземці й особи без громадянства.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади діяльності вищих навчальних закладів МВС України з питань морально-правового виховання курсантів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. / Миськів Леся Ігорівна. – Х., 2008. – 203 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
4. Фінансове право : підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2013. – 400 с.
5. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : "Укр. енцикл.", 1998. – . – Т. 5 : П – С. – К. : Вид-во "Юридична думка", 2003. – 736 с.
6. Цивільний кодекс України : Закон України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.

АНОТАЦІЯ

У статті для досягнення мети дослідження проаналізовано основні положення ряду нормативно-правових актів та наукові погляди вчених щодо зазначеного питання. Досліджено теоретичні підходи щодо визначення таких ключових понять, як «суб'єкт» та «суб'єкт правовідносин». З урахуванням конструктивного аналізу чинного законодавства сформульовано авторське бачення класифікації суб'єктів управління фінансовою системою України, які запропоновано поділити на: загальнодержавні, суб'єкти управління фінансовою системою на місцях, а також окрема група, куди входять суди, правоохоронні та контролюючі органи.

7. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. / Приймаченко Дмитро Володимирович. – Дніпропетровськ, 2007. – 468 с.

SUMMARY

The article in order to achieve objectives of the study analyzed the main provisions of a number of regulations and scientific views of scientists on this issue. Theoretical approaches to the definition of key concepts such as the "subject" and "legal entity". Given the structural analysis of the current copyright laws are formulated vision classification of subjects of management the financial system of Ukraine, which can be divided into national, subjects of financial management systems in place, and a separate group, which includes the courts, law enforcement and controlling bodies

8. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні : монографія / О. М. Музичук. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 654 с.

9. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України : Акад. курс : підручник у 2 т. / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін. ; В. Б. Авер'янов (відп. ред.). Т. 1 Загальна частина – К. : Юридична думка, 2007 – 584 с.